

بررسی و ارزیابی فضای سبز شهری (نمونه موردی: شهر رفسنجان)

معصومه علیرضایی

دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری موسسه آموزش عالی نور طوبی، کارمند شهرداری رفسنجان

Narges.94@yahoo.com

چکیده:

امروزه با گسترش آپارتمان نشینی و جدایی گزینی ساکنان شهرها از محیط طبیعی، فضای سبز دیگر تنها نقش اکولوژیکی و تصفیه هوا را بر عهده ندارد؛ بلکه بازیگر نقش‌های اجتماعی و فرهنگی گوناگونی است که لزوم توجه بیشتر به این مقوله را می‌طلبد. این در حالی است که یکی از عوامل مؤثر در تأمین نیازهای اجتماعی و روانی شهروندان و تقویت همبستگی اجتماعی و نزدیکی با طبیعت، به نحوه بهره‌گیری از فضاهای سبز شهری مربوط می‌شود که به برنامه‌ریزی و طراحی سنجیده نیاز دارد. در این پژوهش با توجه به شرایط و زمینه‌های مختلف در جهت رسیدن به هدف تحقیق یعنی ارزیابی سرانه فضای سبز اختصاصی موجود در شهر رفسنجان و نقد آن از روش‌های گوناگونی استفاده خواهد شد. پژوهش حاضر از نوع کاربردی است که جهت انجام آن از ترکیبی از روش‌های اسنادی - تحلیلی و پیمایشی استفاده خواهد شد؛ به این صورت که ابتدا به تشریح و توصیف مبانی نظری، نظریات و تجربیات مختلف در ارتباط با برنامه ریزی و طراحی فضای سبز شهری پرداخته خواهد شد؛ سپس با تکیه بر اصول، قوانین و مفاهیم مطرح در چهارچوب نظری و همچنین مصاحبه حضوری، وضعیت فضای سبز شهری محدوده مورد مطالعه ارزیابی و تحلیل خواهد شد.

کلمات کلیدی: شهرسبز، فضای سبز شهری، پارک، رفسنجان، توسعه پایدار شهری

مقدمه:

فضای سبز شهری^۱ به طور نمونه به فضای باز عمومی یا دسته جمعی با امکانات رفاهی اشاره دارد که شامل فضاهای تغییر یافته به دست انسان و فضاهای طبیعی با پوشش گیاهی در محدوده شهر است (ژانگ شان^۲، ۲۰۱۴: ۲۶). اهمیت فضاهای سبز شهری تا بدان حد است که کیفیت محیط زیست شهرها در فضاهای سبز شهری آن آشکار است و در بسیاری جهات، کیفیت زندگی و رفتارهای اجتماعی انعکاسی از فضای سبز شهری است (میکویگا^۳ و دیگران، ۲۰۱۱: ۴۵۰). امروزه وجود این کاربری به عنوان یکی از شاخص‌های توسعه یافتگی جوامع به حساب می‌آید (محمدی و دیگران، ۱۳۸۵: ۹۵) و به عنوان یک عامل مهم، نقش بسزایی در توسعه پایدار شهرها دارد (حاق^۴، ۲۰۱۱: ۶۰۱؛ چیسورا^۵، ۲۰۰۴). با افزایش جمعیت، توسعه و گسترش شهرنشینی، که روند نابودی و کمبود فضای سبز شهری را به دنبال داشته است، انسان‌ها به تدریج از طبیعت دور شده و تراکم بیش از حد جمعیت و دخالت در محیط طبیعی و ایجاد محیط‌های انسان ساخت، نیازهای زیست محیطی جسمی و روحی انسان را بیشتر بروز داده است (حاتمی نژاد و دیگران، ۱۳۹۰: ۲۶).

¹ Urban green space (UGS)

² Xi-Zhang Shan

³ M'Ikiugu

⁴ Haq, S. M. A.

⁵ Chiesura

امروزه با گسترش آپارتمان نشینی و جدایی گزینی ساکنان شهرها از محیط طبیعی، فضای سبز دیگر تنها نقش اکولوژیکی و تصفیه هوا را بر عهده ندارد؛ بلکه بازیگر نقش‌های اجتماعی و فرهنگی گوناگونی است که لزوم توجه بیشتر به این مقوله را می‌طلبد. این در حالی است که یکی از عوامل مؤثر در تأمین نیازهای اجتماعی و روانی شهروندان و تقویت همبستگی اجتماعی و نزدیکی با طبیعت، به نحوی بهره‌گیری از فضاهای سبز شهری مربوط می‌شود که به برنامه ریزی و طراحی سنجیده نیاز دارد (مهدیزاده و دیگران، ۱۳۸۵ : ۲۹۵).

با این اوصاف روند نابودی و کمبود فضای سبز شهری را می‌توان خاموشی روزنه امید در زندگی ماشینی آپارتمان نشینی شهرهای امروزی تلقی نمود. فضای شهری مفهومی متعالی تر از یک فضای معمولی و ساده است. به گونه ای که علاوه بر پوشش خصیصه های کلی یک فضا، معیارهای زیبایی شناختی و ارزش های پیچیده اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی را نیز در بر می‌گیرد.

استفاده از فضاهای عمومی شهری تجربه‌ای است که برای تمامی افراد یکسان نیست و متغیرهایی نظیر سن، جنس، گروه‌های اجتماعی و اقلیت‌های قومی نژادی بر چگونگی درک زندگی شهری اثر گذارند (رفیعیان و خدایی، ۱۳۸۸ : ۲۲۸). بنابراین نیاز شهرهای امروز، فقط در ایجاد فضاهای سبز وسیع بدون برنامه خلاصه نمی‌شود؛ بلکه بیشتر طالب آن نوع برنامه ریزی و طراحی است که با علائق، خواست‌ها، نیازها، فرهنگ، تاریخ و تمدن انسانی سازگار باشد و با مشارکت مردم و استفاده از تمام گروه‌های متخصص برنامه‌ریزی شهری و فضای سبز شکل گرفته باشد. طراحی فضای سبز، از جمله طرح‌های اتفافی بدون برنامه نیست؛ بلکه یک نیاز جمعی و فعالیتی همه جانبه است و باید بتواند آرامش، آسایش و زیبایی را برای شهروندان در پی داشته باشد (شاگری نیا، ۱۳۸۷ : ۶۹؛ اُگُر^۱ ۲۰۰۱ : ۱۶۵).

بیان مسئله:

تدارک و فراهم نمودن خدمات و تسهیلات شهری اصلی‌ترین و مهمترین موضوع در برنامه ریزی شهری و توسعه است. توزیع این خدمات جهت بهترین و مفیدترین استفاده از آنها موضوع دیگر قابل توجه است. از آنجایی که شهروندان متعلق به طبقات متفاوت و ناهمگون هستند، میزان دسترسی آنها به این خدمات تحت تأثیر چگونگی توزیع (و تخصیص) این خدمات قرار گرفته است (ارکیپ^۲، ۱۹۹۷).

اهمیت و ضرورت خدمات شهری بدان جهت است که با تأکید بر نگاه، خواسته و نیازهای روز افزون شهروندان در تعامل نهاد و سازمانهای مدیریت شهری که اصل مشروعیت، کارایی و بهره‌وری را در انجام رسالت خدمات شهری تأمین می‌کند و بازاریابی مناسب، اصلاح و تقویت فرآیند ارائه خدمات شهری ضمن بهبود رضایتمندی شهروندان، اعتماد عمومی و در نهایت مشروعیت نظام سیاسی و مدیریت شهری را در پی دارد (هاشمی و یحیی پور، ۱۳۹۰ : ۱۹).

توزیع و تجهیز امکانات و خدمات در سطح شهرها با توجه به نیاز شهروندان مانع عمده ای در جلوگیری از تشدید تعارض‌های شهری (محمدی ده چشمه، ۱۳۹۱ : ۱۹) و در نتیجه فرسایش روابط انسانی در سطح شهرهاست (رهنمایی، ۱۳۸۶).

از سوی دیگر کاستی‌های ارائه خدمات در شهر، ضریب برخورداری را کاهش داده و سبب بروز نوعی بیم و عدم اطمینان می‌شود. زندگی در شرایط عدم اطمینان و محرومیت، زیاده طلبی و تحقق آن را از راه‌های غیرقانونی و نامشروع ترویج داده و در نتیجه نظم و نسق اجتماعی لازم برای زندگی جمعی را در هم می‌ریزد (رهنمایی و شاه حسینی، ۱۳۸۹ : ۲۶).

یکی از عامل مؤثر در تأمین نیازهای اجتماعی و روانی شهروندان و تقویت همبستگی اجتماعی و نزدیکی با طبیعت، به نحوه بهره‌گیری از فضاهای سبز شهری مربوط می‌شود که به برنامه‌ریزی و طراحی سنجیده نیاز دارد. اصولاً مفهوم استانداردهای

¹ Dicle Oguz

² Erkip

فضایی و نحوه تدوین آنها با پیچیدگی و حساسیت زیادی همراه است؛ زیرا که نحوه استفاده از زمین به مجموعه از عوامل مختلف اقلیمی، جغرافیایی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، جسمی و روانی بستگی دارد. مشکل اساسی در این زمینه این است که فضای شهری؛ یعنی فضای فعالیت و زندگی انسان ها، فقط فضای هندسی و کالبدی نیست، بلکه ترکیبی از فضای هندسی، فضای ادراکی و فضای اجتماعی است؛ بنابراین به آسانی نمی توان مقدار آن را با توجه به نیازهای متنوع انسان، به صورت استاندارد سرانه تعیین کرد (مهدیزاد و دیگران، ۱۳۸۵ : ۲۹۵ - ۲۹۱).

در دانش برنامه ریزی شهری، تعیین سرانه استاندارد فضای سبز به علت واقعیت پویای مجتمع های زیستی و همچنین شرایط متفاوت مکانی، زمانی و نوع و سطح توسعه شهر و از همه مهمتر ماهیت پیچیده مظلوف آن یعنی «فرد انسان» قابل تأمل به نظر می رسد.

ضمن اینکه باید توجه داشت که استاندارد به دلیل طبیعت کمی بودن خود در عمل باعث روش ها و تحلیل های صرفاً کمی در برنامه ریزی می شود و روش ها و معیارهای کیفی را در سایه قرار می دهد (محمدزاده و دیگران، ۱۳۸۹ : ۶۸). بنابراین عدم توجه به ساختار کیفی جمعیت و شاخص های آن در طرح های شهری از سوی مدیران برنامه ریزی موجب می شود که این طرح ها و برنامه ها نه تنها عاملی در اشاعه پراکندگی نامناسب و نارسایی خدمات منطقه ای شده و نیازهای جمعیت ساکن آن را برآورده نسازد؛ بلکه سبب شده تا برخی مناطق با تراکم زیاد جمعیت در وسعت کم فضایی با مسائل و مشکلات عدیده ای روبه رو شود و ارائه خدمات به ساکنان آن را با مشکل مواجه سازد (زمانی، ۱۳۸۸ : ۱۰۹). مهمترین رسالت برنامه ریزان و مدیران شهری در زمینه خدمات شهری، تلاش برای دستیابی به آرمان برابری فرصت ها در دسترسی گروه های مختلف جامعه شهری به خدمات عمومی و از بین بردن تضاد در تأمین فرصت ها است (داداش پور و رستمی، ۱۳۸۹ : ۱).

پیوند و ارتباط تنگاتنگ فضای سبز با نیازهای زیست محیطی شهر و عملکردهای اجتماعی جامعه شهری، مبنا و پایه طراحی و ایجاد فضای سبز شهری به خصوص در دنیای مدرن صنعتی امروز باید هدف هر چه نزدیک تر کردن انسان و طبیعت با یکدیگر شکل گیرند.

فضای سبز در شهر رفسنجان منطبق بر استاندارد مشخصی نیست. در مطالعات مربوط به کاربری اراضی شهری رفسنجان بدون توجه به هر نوع استاندارد کمی و کیفی، هر پدیده گیاهی موجود در سطح شهر در زمره فضاهای سبز محسوب شده اند. بدین روی میزان سرانه فضای سبز فعلی شهر رفسنجان همواره با اغراق و اغماض همراه است. بخش عمده سرانه فضای سبز رفسنجان فضاهای سبز حاشیه ای شهر (کمر بند سبز)، فضاهای سبز میدانی - بلوارها و نه پارک های مناسب درون شهری است. پارک ها در هر شهر مناسب ترین فضاهای فراغتی محسوب می شوند، به ویژه اینکه امکان دسترسی به فضاهای گردشگری طبیعی بیرون شهر به دلیل بعد مسافت برای همگان به سادگی و به طور روزمره میسر نیست. بدین لحاظ در مسأله فضای سبز شهر رفسنجان با توجه به مساحت کل پارک های سطح شهر (۸۲۷۲۴۰ متر مربع) با توجه به آخرین سرشماری جمعیت ۱۶۱۹۰۹ نفر، سرانه فضای سبز در ازای هر نفر ۵ متر مربع است که نسبت به سرانه فضای سبز مصوب شورای عالی (۸ متر مربع برنفر) کمتر است. علاوه بر جنبه های کمی آن ویژگی های کیفی نیز از اهمیت خاصی برخوردار است.

این فضاها می بایستی از جنبه عملکردی بنا به مقتضیات زمان و تغییرات فرهنگی و اجتماعی فضاهایی قابل ارتقاء بوده و از ابعاد و طراحی متناسب با نیازهای مردم محل برخوردار باشند (مهندسین مشاور بوم سازگان، ۱۳۸۵)؛ چرا که تفاوت معنی داری در انگیزه های حضور در فضاهای سبز شهری وجود دارد که با عوامل اجتماعی - جمعیت شناختی همراه است (ژانگ شان، ۲۰۱۴ : ۱۱۸).

اهمیت فضاهای سبز شهری تا بدان حد است که امروزه وجود این کاربری به عنوان یکی از شاخص های توسعه یافتگی جوامع به حساب می آید (محمدی و همکاران، ۱۳۸۵ : ۹۵). بنابراین با توجه به اهمیت فضای سبز و نقش مهم و تأثیرگذاری که بر شهر و شهروندان دارد ضرورت انجام این پژوهش قابل توجیه است.

کاستی‌های ارائه خدمات در شهر، ضریب برخورداری را کاهش داده و سبب بروز نوعی بیم و عدم اطمینان می‌شود. زندگی در شرایط عدم اطمینان و محرومیت، زیاده طلبی و تحقق آن را از راه‌های غیر قانونی و نامشروع ترویج داده و در نتیجه نظم و نسق اجتماعی لازم برای زندگی جمعی را در هم می‌ریزد (رهنمایی و شاه حسینی، ۱۳۸۹: ۲۶).

هر شهری به تناسب میزان فضا و جمعیتی که دارد زمین‌های آن به کاربری‌های مورد نظر اختصاص می‌یابد از این میان تخصیص فضاهای خدماتی و همگانی برای عملکردهای مورد نیاز ساکنان مانند فضاهای سبز از اساسی‌ترین محورهای برنامه‌ریزی شهری و کاربری زمین است که در قالب طرح‌ها و برنامه‌ها می‌بایست تحقق یابد.

در این میان تأمین فضای سبز به عنوان یکی از عمده‌ترین محورهای زیست و پایداری شهری از جمله کاربری‌هایی بود که با نارسایی جدی مواجه شد. نقش فضای سبز در کنار اسکلت بی‌جان شهر، تعیین‌کننده اندام و سیمای ظاهری شهر می‌باشد که با کنش‌ها و واکنش‌ها تأثیر بر شرایط اقلیمی بیوکلیماتیک و آلودگی هوا دارد و لذا بازدهی اکولوژیکی و اجتماعی آن نیز برای محیط زیست شهری حائز اهمیت است (یحیی پور و دیگران، ۱۳۹۱: ۳۴). در این پژوهش سعی شده با تحلیل وضعیت موجود شهر رفسنجان به ارائه پیشنهاداتی در باره بهبود وضعیت فضاهای سبز شهری پرداخته شود. در این راستا سوالات زیر مطرح می‌گردد:

- آیا سرانه فضای سبز (پارک‌ها) درون شهری در شهر رفسنجان جوابگوی نیاز جمعیت شهر می‌باشد؟

- آیا پارک‌های شهری موجود در شهر رفسنجان از امکانات مطلوبی برخوردارند؟

- آیا محل فضاهای سبز (پارک‌های درون شهری) موجود در شهر رفسنجان امکان دسترسی یکسانی را برای همه شهروندان فراهم آورده است؟

پیشینه پژوهش:

بنا بر اسناد علمی و تاریخی، آغاز طراحی منظره و فضای سبز به ایرانیان نسبت داده می‌شود. پیشینه پردیس‌های ایران به سده چهارم میلادی بر می‌گردد. این عنوان به باغ‌هایی گفته می‌شده که برای تفریح همگان بنا می‌شده است. واژه پردیس ریشه سانسکریت داشته و به مفهوم بهشت است که در متون انگلیسی همان واژه سانسکریت یعنی پارادیس^۱ به کار برده می‌شود، در تورات نیز از پردیس‌های ایران باستان صحبت به میان رفته است.

در طول زمان به تدریج باغ‌ها و شکارگاه‌های اختصاصی گسترش یافت. هم زمان با گسترش شهرها اقدام به ایجاد باغ‌های ملی، میدان‌ها و پارک‌های عمومی با فرم و ویژگی‌های متفاوت گردید. نخستین قطعه جنگلی که برای این منظور در نظر گرفته شد، بخش‌هایی از جنگل‌های واقع در بین گنبد و بجنورد، معروف به جنگل گلستان بود که در سال ۱۳۶۶ به طور رسمی به عنوان پارک ملی نام گذاری گردید و در همان سال نخستین پارک جنگلی طبیعی توسط مهندس آشتیانی، بنیان‌گذار پارک‌های جنگلی در جاده هراز - آمل، طراحی و بنا گردید و نیز همان سال نخستین پارک جنگلی دست کاشت در خرگوش دره تهران بنا شد (شریفی، ۱۳۷۱: ۱۸۱ - ۱۸۰).

نظریه‌های چند وجود دارند که به نوعی در اهداف آن‌ها بر فضای سبز و نیاز مبرم شهر به داشتن این فضاها بحث شده است. البته مکتب‌هایی هم بوده‌اند که به نوعی برای رفع مشکلات شهری ناشی از صنعت و کالبد بی‌روح شهری، ایده‌هایی مانند کار بر روی زمین به عنوان اوقات فراغت، الگوی شهر - پارک برای تمرکززدایی از شهرهای قدیمی و ... ارائه کرده‌اند. از جمله این مکتب‌ها می‌توان به اصلاح‌گرایی، شیکاگو، مدرنیسم، طبیعت‌گرایی، آمایش انسانی و نظریه توسعه پایدار اشاره کرد. برخی اندیشمندان این گونه در نظریه‌های خود درباره فضای سبز سخن گفته‌اند:

^۱ paradisi

کامیلوزیته^۱ شهرساز اتریشی در سال ۱۸۸۹، در کتاب خود به نام «شهرسازی» چاره کار را در بازگشت به شیوه‌های هنری قرون وسطی پیشنهاد نمود. او می‌خواست زشتی معمولی شهر اواخر سده نوزدهم را از میان بردارد و شهر را به غنای هنر، زندگی و تحرک آراسته گرداند. گشودن مرکز میدان شهرها یا جا به جا کردن مجسمه‌ها و برج‌های یادگار به یک گوشه میدان، ایجاد باغچه در حیاط آپارتمان‌های مسکونی به جای کانون‌های شلوغ شهر، برپاداشتن دیوارهای بلند در پیرامون پارک‌های همگانی برای نگهداری از آن‌ها در برابر سروصدای خیابان همه رفرم‌هایی طبیعی بودند که کامیلوزیته پیشنهاد کرد (شیعه، ۱۳۸۲: ۳۲).

ابنزر هاوارد^۲ در پایان سده نوزدهم، از جمله راه‌حلی که برای بسیاری از مسائل سکونت در شهر پیشنهاد نمود، اندیشه ایجاد شهرهای باغ مانند بود. پیشنهاد هاوارد اقدام به امری بزرگ بود، یعنی رهایی از جنبه‌های مضر انقلاب صنعتی و از میان بردن محلات فقیرنشین و پر جمعیت که زائیده صنعت بود. هاوارد در طرح شهرهای باغ مانند خود، شهر را به صورت چند دایره متحدالمرکز در نظر گرفت که دایره میانی و حلقه بیرونی شهر را فضای سبز و باغ‌ها در بر می‌گرفت (زیاری، ۱۳۸۳: ۲۴). تونی گارنیه^۳ به ابتکار خود طرح یک شهر کامل را برای سکونت ۳۵۰۰۰ نفر ارائه داد و آن را شهر صنعتی نامید. در کوی صنعتی پیشنهادی وی، عوامل مختلط شهر، محل کار، محل سکونت، تفریحگاه‌ها و... کاملاً از یکدیگر جدا هستند و کمربند سبز بخش صنعتی شهر را از بخش اصلی آن جدا می‌سازد و خانه‌ها در میان پارک بنا می‌شوند (شیعه، ۱۳۸۲: ۴۴).

امروزه به دلیل درک مدیران از نیاز روزافزون جامعه شهری به گسترش فضای سبز برای کنترل افزایش آلودگی زیست محیطی و تنش‌های روانی جامعه، بهای فراوانی داده می‌شود. در رابطه با کاربرد هنر در احداث فضای سبز، شهرداری تهران و مناطق چندقاره آن به ویژه سازمان پارک‌ها با علاقه‌مندی آغازگر حرکت‌های نوینی بوده‌اند. هنر همچون نقش فشرده‌ای از زیبایی طبیعت، انسان امروزی را اغناء می‌کند و او را در ارتباط همیشگی با اصل خویش نگاه می‌دارد. کاربرد هنر در احداث فضای سبز نه تنها از نظر روانشناسی اجتماعی و محیط زیست بلکه به لحاظ تأمین امنیت اجتماعی نیز قابل اهمیت است. این حرفه در یک صد و چند سال پیش در ایالات متحده توسط لائو کلاستید^۴ پدید آمد و اهمیت آن مانند حرفه معماری با احداث پارک مرکزی نیویورک توسط همین شخص، به معماران و مهندسان نشان داده شده و از آن پس به صورت یک رشته دانشگاهی درآمد (رستمی و همکاران، ۱۳۹۰: ۵۸).

برخی از مطالعات فضای سبز که در دهه‌های اخیر در جهان و ایران از طریق دانشگاه‌ها انجام شده و یا به صورت تحقیقات مستقل منتشر گردیده عبارت‌اند از:

(۱) چیسورا (۲۰۰۴) در پژوهشی تحت عنوان نقش پارک‌های شهری در شهر پایدار، ضمن اشاره به اهمیت فضاهای سبز درون شهری و کمبود مطالعات بین‌المللی در این زمینه، تلاش کرده است که اهمیت طبیعت شهر را برای رفاه شهروندان و پایداری شهری نشان دهد. نتایج مطالعات وی تصدیق می‌کند که تجربه طبیعت در محیط شهری منشأ احساسات مثبت و خدمات مفیدی است که نیازهای انسانی غیرمادی و روحی بااهمیتی را برآورده می‌سازد (Chiesura, 2004: 129).

(۲) میلوارد و سبیر (۲۰۱۱) در پژوهشی تحت عنوان مزایای یک پارک جنگلی شهری بیان می‌دارند که پارک‌های جنگلی شهری، خدمات اجتماعی، محیطی و اقتصادی باارزشی را برای شهرها فراهم می‌کنند. (Millward and Sabir, 2011: 177).

(۳) آریان پور (۱۳۶۶) در کتاب پژوهشی در شناخت باغ‌های ایران و باغ‌های تاریخی شیراز، به معرفی باغ‌های شهر شیراز (باغ ارم و ...) می‌پردازد.

¹ Camillo Sitte

² Ebenezer H Howard

³ Tony Garnier

⁴ Fredric law Clastead

- ۴) سعیدنیا (۱۳۸۳) در کتاب فضای سبز شهری از جنبه های مختلف فضاهای سبز شهری (زیباشناختی، اجتماعی، زیست محیطی و...) بحث می کند.
- ۵) حسنی و جوان (۱۳۸۴) در پژوهشی تحت عنوان ارزیابی پساب تصفیه شده شهری و کاربرد آن در آبیاری فضای سبز مطالعه موردی (تصفیه خانه فاضلاب شهر مرودشت) به این نتیجه رسیدند که پساب مورد استفاده از نظر مواد آلی متوسط نسبتاً شور، از نظر SAR و عنصر سمی کلراید با خطر متوسط و از نظر ازت و فسفر جز پساب های با خطر پایین است. گونه اکالیپتوس میکروتیکا با ۹۹ درصد زنده مانی موفق ترین و گونه های کمالدولنسیس با ۹۷ درصد، آکاسیا با ۹۷ درصد، اقاچیا با ۹۵ درصد، زبان گنجشک با ۹۴ درصد و توت با ۹۲/۵ درصد زنده مانی، گونه های موفق بودند که بیش از ۹۰ درصد زنده مانی داشتند.
- ۶) محمدی سرین دیزج و بندریان (۱۳۸۴) در رساله ای تحت عنوان تحلیل پراکندگی و مکانیابی پارک های شهری با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی در منطقه ۲ شهر زاهدان به این نتیجه رسیدند که تعداد پارک های ناحیه ای و شهری در منطقه مورد مطالعه مناسب ولی پارک های واحد همسایگی و محله ای کافی نیست و همچنین پارک های موجود از لحاظ رعایت سلسله مراتب کالبدی شهر از تعادل برخوردار نبوده است.
- ۷) عبادی جوکندان و ابراهیم زاده (۱۳۸۵) در رساله ای تحت عنوان بررسی پراکنش فضای سبز شهری و مکان یابی بهینه آن در منطقه سه شهر زاهدان به این نتیجه رسیدند که با توجه به جمعیت ۱۶۹۴۴۳ نفری منطقه ۳ شهر زاهدان با بعد خانوار ۵ نفر، در مجموع سرانه فضای سبز ۲٫۷ مترمربع می باشد؛ که با استاندارد فضای سبز شهری که حدود ۱۵ متر سرانه را مطلوب قلمداد می نماید، به شدت فاصله دارد. درعین حال توزیع فضایی آن نیز بسیار نامتعادل و نامتناسب می باشد.
- ۸) معاونت آموزشی جهاد دانشگاهی (۱۳۸۶) کتابی را با عنوان قوانین و اصول برنامه ریزی فضای سبز شهری منتشر کرده است. این کتاب به بررسی نقش و اهمیت فضاهای سبز شهری در زندگی شهروندان پرداخته و در نتایج این کتاب به نقش این فضاها در آسایش روانی و کاهش اضطراب و استرس شهروندان که ناشی از زندگی در شهرهای شلوغ و آپارتمان نشینی است، اشاره شده و در نهایت شرایط احداث فضاهای سبز مناسب در شهرها بیان شده است.

روش پژوهش:

در این پژوهش با توجه به شرایط و زمینه های مختلف در جهت رسیدن به اهداف تحقیق از روش های گوناگونی استفاده خواهد شد. پژوهش حاضر از نوع کاربردی است که جهت انجام آن از ترکیبی از روش های اسنادی - تحلیلی و پیمایشی استفاده خواهد شد؛ به این صورت که ابتدا به تشریح و توصیف مبانی نظری، نظریات و تجربیات مختلف در ارتباط با برنامه ریزی و طراحی فضای سبز شهری پرداخته خواهد شد؛ سپس با تکیه بر اصول، قوانین و مفاهیم مطرح در چهارچوب نظری و همچنین مصاحبه حضوری، وضعیت فضای سبز شهری محدوده مورد مطالعه ارزیابی و تحلیل خواهد شد.

اطلاعات جمعیتی این پژوهش از مرکز آمار ایران تهیه و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است و سایر اطلاعات مورد نیاز از طریق مطالعه منابع اسنادی و کتابخانه ای، مراکز تحقیقاتی و علمی و بخشی از آن به روش پیمایشی و مصاحبه حضوری با افراد مراجعه کننده به فضاهای سبز گردآوری خواهد شد.

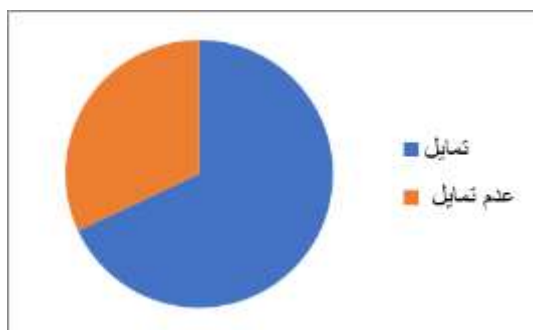
سؤالات مصاحبه در چهارچوب موضوعات زیر تنظیم شد:

انگیزه حضور در فضاهای سبز، امکانات و خدمات پارک ها و فضای سبز از نگاه مراجعه کنندگان، نقاط ضعف فضاهای سبز از دید مراجعه کنندگان، وضعیت دسترسی به فضاهای سبز از نگاه شهروندان و وضع امنیت در فضاهای سبز منطقه از نگاه مراجعه کنندگان.

تحلیل داده های پژوهش:

در بررسی شاخص انگیزه حضور در فضاهای سبز میزان این شاخص در فضاهای سبز شهر رفسنجان ۶۸ درصد مثبت ارزیابی شده است (نمودار ۱).

نمودار شماره ۱: شاخص انگیزه افراد در فضای سبز

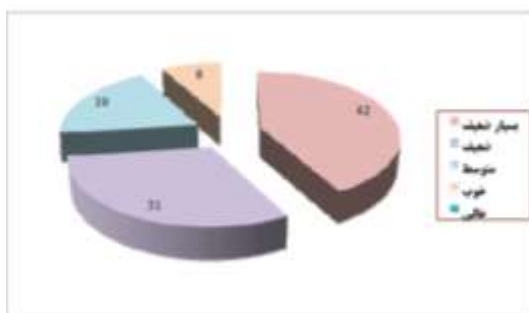
به منظور تدوین راهبردهای توسعه فضاهای سبز شهری این شهر از الگوی جامع برنامه ریزی راهبردی با روش SWOT استفاده شده است:

جدول شماره ۱: ماتریس سوات (منبع: مطالعات میدانی نگارنده و اطلاعات حاصل از پرسشنامه ها)

ردیف	نقاط قوت	ضریب	رتبه	امتیاز
S1	بالا بودن مراجعه به مناطق فضای سبز و پارکها از سوی شهروندان-	۰,۱۶	۵	۰,۸۰
S2	قوانین و مقررات موجود برای افزایش فضای سبز از سوی سازمان فضای سبز	۰,۱۱	۳	۰,۳۳
S3	مکان یابی مناسب و بهینه خدمات فضای سبز و پارکها	۰,۱۲	۴	۰,۴۸
S4	دسترسی سریع به پارکها و فضای سبز شهری موجود	۰,۰۸	۳	۰,۲۴
S5	وجود مکان های تفریحی مناسب در برخی پارکهای شهر	۰,۱۴	۴	۰,۵۶
S6	وجود فضاهای دلنشین و مطلوب در مجموعه فضای سبز و پارکها	۰,۱۰	۴	۰,۴۰
S7	تامین امنیت در پارکها از سوی نیروی انتظامی	۰,۰۶	۲	۰,۱۲
S8	وجود اماکن اسکان مانند آلاچیق در برخی از پارکهای اصلی شهر	۰,۱۲	۴	۰,۴۸
S9	طراحی مناسب اکثر پارکها از نظر پوشش نقاط جرم خیز	۰,۰۷	۳	۰,۲۱
S10	تلاش مسئولین شهر در ساماندهی وضع موجود فضای سبز شهر	۰,۰۴	۲	۰,۰۸
	جمع	۱	۳۴	۳,۷۰
ردیف	نقاط ضعف	ضریب	رتبه	امتیاز
W1	عدم نظارت کافی یا کوتاهی بر اجرای قوانین از سوی مسئولین	۰,۰۸	۳	۰,۳۲
W2	محدودیت منابع مالی اختصاص داده شده به فضای سبز از سوی شهرداری	۰,۰۵	۴	۰,۱۵
W3	کم توجهی به نظارت و ساماندهی فضای سبز از سوی مسئولین	۰,۰۹	۳	۰,۴۰
W4	نامعلوم بودن چشم انداز فضای سبز شهری برای سالهای آتی	۰,۰۸	۵	۰,۳۲
W5	عدم ساماندهی و کم توجهی به فضاهای سبز شهری	۰,۰۳	۴	۰,۰۶
W6	عدم سرمایه گذاری بخش خصوصی در امر مدیریت فضای سبز شهری	۰,۰۲	۲	۰,۰۴
W7	پایین بودن نرخ مشارکت مردمی در امر ایجاد، حفظ و نگهداری پارکها و فضای سبز	۰,۰۳	۲	۰,۰۹
W8	عدم تامین امنیت در پارکها از سوی نیروی انتظامی	۰,۰۲	۳	۰,۰۴
W9	عدم وجود و اطلاعات و داده های کافی از وضع موجود فضاهای سبز	۰,۰۳	۲	۰,۰۹
W10	عدم توجه به نیازهای جانبازان، معلولین و سالمندان در طراحی مبلمان پارک های	۰,۰۴	۳	۰,۱۶

			شهر	
۰,۱۵	۴	۰,۰۵	نبود فضای مناسب و خصوصی برای بازی و تفریح کودکان	W11
۰,۱۶	۳	۰,۰۴	کمبود خدمات بهداشتی و درمانی و مراکز تامین غذایی	W12
۰,۱۸	۴	۰,۰۶	کیفیت پایین اماکن بهداشتی و سرویسها	W13
۰,۰۸	۳	۰,۰۴	آلودگی صوتی و زیست محیطی ناشی از تردد ماشین آلات در کنار پارکها	W14
۰,۱۲	۲	۰,۰۶	نبود پارکینگ در اکثر فضای پارکهای شهری و یا دوربودن آنها	W15
۰,۱۲	۲	۰,۰۴	نبود درخت متناسب با اقلیم به اندازه کافی	W16
۰,۴۰	۳	۰,۰۶	کاهش مساحت پارک ها به علت احداث فضاهای تجاری و خدماتی	W17
۰,۴۵	۵	۰,۰۸	سرانه پایین فضای سبز نسبت به استانداردها تعیین شده در طرح جامع شهر	W18
۰,۳۶	۵	۰,۰۹	کمبود پارک ها و فضای سبز شهری باتوجه به رشد جمعیت	W19
۰,۴۵	۴	۰,۰۹	عدم توزیع متعادل پارک های موجود، متناسب با حجم و نیاز جمعیتی	W20
۳,۷۰	۶۵	۱	جمع	
			فرصت ها	ردیف
۰,۳۰	۳	۰,۱۰	نقش فضاهای سبز و پارکها بر بازار زمین و مساکن مجاور آنها	O1
۰,۴۰	۴	۰,۱۰	تأثیرات مطلوب روانی و اجتماعی محیط پارکها بر شهروندان	O2
۰,۶۵	۵	۰,۱۴	وجود زمین های مورد نیاز جهت توسعه فضاهای سبز	O3
۰,۷۰	۵	۰,۱۳	شرایط مناسب و مساعد شهر در بعضی نواحی شهر جهت گسترش فضای سبز	O4
۰,۲۷	۳	۰,۰۹	امکان برگزاری نمایشگاه های فرهنگی - اجتماعی در بعضی پارکها	O5
۰,۴۰	۴	۰,۱۰	استفاده از محیط پارکها برای گسترش ورزشهای همگانی، مراسم و جشن ها	O6
۰,۴۵	۳	۰,۱۵	تمایل و استقبال شهروندان از گسترش فضای سبز و پارکها	O7
۰,۴۰	۴	۰,۱۰	وجود زمین های بایر مناسب برای گسترش فضای سبز و احداث پارک	O8
۰,۲۷	۳	۰,۰۹	داشتن احساس مسئولیت در کارشناسان و مسئولین فعلی فضای سبز	O9
۳,۵۷	۳۴	۱	جمع	
			تهدیدها	ردیف
۰,۸۴	۴	۰,۲۱	تغییر کاربری فضای سبز شهری و تبدیل به کاربری مسکونی - تجاری	T1
۰,۳۹	۳	۰,۱۳	آلودگی های زیست محیطی در فضاهای سبز شهری	T2
۰,۴۸	۳	۰,۱۶	عدم ساماندهی مناسب پارکها در نواحی شهری	T3
۰,۴۲	۳	۰,۱۴	گسترش دست فروش ها و تکدی گران در پارکها	T4
۰,۱۳	۱	۰,۱۳	عدم آبیاری به موقع و مناسب و در نتیجه کاهش کیفیت فضای سبز	T5
۰,۴۵	۳	۰,۱۵	عدم توزیع متعادل پارکها در شهر و عدم تقسیم بندی پارکها در سطح شهر	T6
۰,۴۵	۳	۰,۱۵	فقدان چشم انداز جامع و عدم مطالعات مناسب برای توسعه آتی شهر	T7
۰,۱۳	۳	۰,۱۰	بی اعتمادی برخی از شهروندان به اقدامات مسئولین شهر نسبت به مدیریت و توسعه مناسب فضای سبز	T8
۳,۴۶	۲۳	۱	جمع	

نتایج حاصل از بررسی نتایج پرسشنامه در حوزه ی میزان رضایتمندی پاسخ دهندگان از امکانات و تجهیزات شهری موجود در پارک ها و فضای سبز شهری رفسنجان در نمودار شماره ۲ مشهود است :

نمودار شماره ۲: میزان رضایتمندی از امکانات و تجهیزات شهری در پارک‌ها

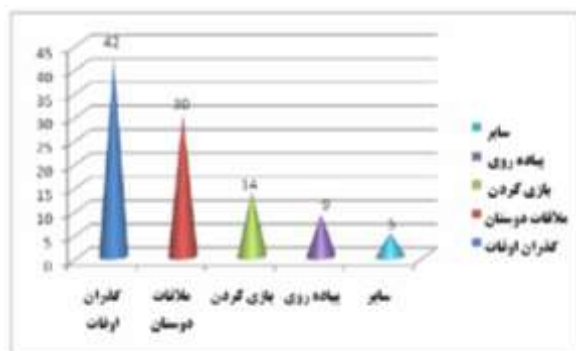
هم چنین دلایل نارضایتی در امکانات و تجهیزات شهری موجود در پارک‌ها و فضای سبز شهری رفسنجان بدین شرح می‌باشد:

نمودار شماره ۳: میزان نارضایتی از امکانات و تجهیزات شهری در پارک‌ها

براین اساس فقدان امکانات و تسهیلات از دلایل اصلی عدم رضایتمندی استفاده کنندگان می‌باشد.

نتایج حاصل از بررسی نتایج پرسشنامه در حوزه دلایل اصلی و هدف استفاده کنندگان از پارک‌ها و فضای سبز شهری رفسنجان در نمودار زیر مشهود است :

نمودار شماره ۴: دلایل و هدف استفاده کنندگان از پارک‌ها

بحث و نتیجه گیری:

در یک جمع بندی کلی میتوان گفت فضاهای سبز شهری دارای بازدهی اجتماعی و اکولوژیکی هستند که مهمترین اثر فضای سبز در شهرها، کارکردهای محیط زیستی، یا بازدهی اکولوژیکی آنهاست که شهرها را برای زیست مساعد می‌سازد و با آثار مخرب گسترش صنعت و حمل و نقل مقابله می‌کند. بنابراین توسعه فضای سبز شهری برای پایدار ماندن باید با توجه به ویژگی های اقلیم شناختی محل و آرای مردم بومی لحاظ شود. بررسی و مقایسه سرانه SWOT ارزیابی صورت گرفته در زمینه کاربری فضای سبز شهر رفسنجان در این پژوهش با مدل فضای سبز این شهر با استانداردهای ملی و بین المللی ارائه شده

نشان می دهد که مساحت کاربری فضای سبز و توزیع فضایی آن در ساختار کالبدی شهر از وضعیت نامطلوبی برخوردار است، با توجه به این مسأله در این پژوهش با بهره گیری از مطالعات میدانی و نظر سنجی از کارشناسان و شهروندان به تدوین راهبردهایی با مدل سوات پرداخته شد که ارزیابی ماتریس عوامل داخلی بیانگر آن است که با حذف تهدیدهای کم اثر، نقاط قوت این شهر از نقاط ضعف آن به نسبت بیشتر است در نتیجه راهبردهای معطوف به نقاط قوت باید به گونه ای تدوین شود که بتوان از آن به نحو مطلوب استفاده نمود و استنتاج نهایی از ارزیابی عوامل خارجی بیانگر این است که فرصتهای پیش روی توسعه پایدار فضای سبز بیشتر از تهدیدات پیرامون آن بوده و راهبردهای کلان باید به گونه ای تدوین شود که بتوان بر تهدیدات موجود غلبه کرد.

پیشنهادات زیر جهت بهبود وضعیت موجود ارائه می گردد:

- تاکید بر نقش فضاهای سبز و پارکها بر بازار زمین و مسکن مجاور آنها
- تاکید بر ارتقا تاثیرات مطلوب روانی و اجتماعی محیط پارکها بر شهروندان
- تجهیز و بهبود فضاهای سبز با توجه به وجود زمین های مورد نیاز جهت توسعه فضاهای سبز
- تجهیز و بهبود فضاهای سبز با توجه به وجود زمین های مورد نیاز جهت توسعه فضاهای سبز
- امکان برگزاری نمایشگاه های فرهنگی - اجتماعی در بعضی پارکها
- استفاده از محیط پارکها برای گسترش ورزشهای همگانی، مراسم و جشن ها
- افزایش تمایل و استقبال شهروندان از گسترش فضای سبز و پارکها با افزایش امکانات و خدمات ۲۴ ساعته و همه شمول
- ارتقا احساس مسئولیت در کارشناسان و مسئولین فعلی فضای سبز

فهرست منابع:

- ۱- احدنژاد، م.، و صالحی میثانی، ح.، و وثوقی راد، ل.، و رومیانی، ا. (۱۳۹۳). ارزیابی و مکان یابی فضای سبز شهری مورد شناسی: منطقه ۱۱ شهر تهران. جغرافیا و آمایش شهری - منطقه ای، ۴(۱۲)، ۱۶۹-۱۸۵.
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=230275>
- ۲- اکبرپورسراسکانرود، م.، و قرخلو، م.، و نوروزی، م. (۱۳۸۸). ارزیابی و مکان یابی کاربری فضای سبز منطقه ۹ شهرداری تهران. تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی (علوم جغرافیایی)، ۱۱(۱۴)، ۷۵-۱۰۴.
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=156401>
- ۳- بهرام سلطانی، کامبیز، ۱۳۷۴، پیشنهاد روش محاسبه سرانه فضای سبز شهری، مجله آبادی، شماره هفدهم.
- ۴- پاپلی یزدی، محمد حسین و رجبی سنجاگردی، حسین ۱۳۸۲ نظریه های شهر و پیرامون، تهران، انتشارات سمت، چاپ اول.
- ۵- پورا احمد احمد، محمد اکبر پور، ۱۳۸۸، مدیریت فضای سبز شهری منطقه ۹ شهرداری تهران، فصلنامه پژوهش ۲۹. های جغرافیایی انسانی، شماره ۶۹، صص ۵۰
- ۶- خان سفید مهدی، ۱۳۹۰، اصول برنامه ریزی فضای سبز شهری کرمان، انتشارات سازمان شهرداری و دهیاری کشور، چاپ اول.
- ۷- رضویان، محمدتقی، ۱۳۸۱، برنامه ریزی کاربری اراضی شهری، تهران، انتشارات منشی، چاپ اول.
- ۸- رضوی، م.، و کاظمی بی نیاز، م.، و اسدی، ا.، و اجزاشکوهی، م. (۱۳۹۴). ارزیابی فضای سبز شهری و مکان یابی آن با استفاده از روش های تصمیم گیری چند معیاره فازی (مطالعه موردی منطقه سه شهرداری مشهد). فضای جغرافیایی، ۱۵(۴۹)، ۱-۱۷.
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=242823>
- ۹- زیاری، کرامت اله، ۱۳۷۸، اصول و روش های برنامه ریزی منطقه ای، یزد، انتشارات دانشگاه یزد.
- ۱۰- سعید نیا، احمد، ۱۳۸۲، فضای سبز شهری، انتشارات شهرداری های کشور، جلد نهم.

- ۱۱- سعید نیا، احمد، ۱۳۷۹، فضای سبز شهری، کتاب سبز شهرداری، جلد نهم.
- اولین همایش ملی جغرافیا و شهرسازی، ۹- SWOT شاهیوندی، احمد، ۱۳۹۲، مکانیابی فضای سبز شهری با تحلیل اسفند ماه، تهران.
- ۱۲- شکویی، حسین، ۱۳۸۵، دیدگاههای نو در جغرافیای شهری (جلد اول)، تهران، انتشارات سمت، چاپ نهم.
- ۱۳- شیعه، اسماعیل، ۱۳۸۵، مقدمه ای بر برنامه ریزی شهری، تهران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت، چاپ هفدهم.
- ۱۴- لقانی، حسنعلی، ۱۳۷۳، برنامه ریزی طراحی فضای سبز شهری، فصل نامه علمی فضای سبز.
- ۱۵- مجنونیان، هنریک، ۱۳۷۴، مباحثی پیرامون پارک ها و فضای سبز و تفرجگاه ها، انتشارات سازمان پارک ها و فضای سبز تهران.
- ۱۶- مهدیزاده، جواد، ۱۳۷۹، برنامه ریزی کاربری زمین از دیدگاه توسعه پایدار، مهندسی مشاور فرهاد، نشریه جستارهای برنامه ریزی و طراحی شهری.
- ۱۷- مهندسی مشاور پارس بوم، ۱۳۹۰، طرح جامع ساختاری، راهبردی رفسنجان.
- ۱۸- یوسفی، لقمان، ۱۳۸۰، ارزیابی کاربری اراضی شهری مطابق شاخص های چندگانه (مورد پیرانشهر)، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، تبریز، دانشگاه تبریز.

- 19- Green space Master Plan (2006), Strategies for Ottawa's Urban Green spaces, Department of Planning and Growth Management.
- 20- Hill, T. & R. Westbrook (1997), "SWOT Analysis: It's Time for a Product Recall," Long Range Planning, 30, No. 1, 46-52.
- 21- - Drakakis-smit, D. (1997): "sustainable urban development", engineering journal vol.18.No 3.
- 22- Klaus spiekerman et al. (2003): modeling urban sustainability, international journal of urban Science 7 (1), 47-64